

ТВОРЧИСТЬ ОКСАНИ ІВАНЕНКО

(1906 - 1997)

1. Життєвий шлях письменниці.
2. Тематика казок, їхні художні особливості.
3. Оповідання про Велику Вітчизняну війну.
4. Жанрова та сюжетно-композиційна особливість повісті „Рідні діти”.
5. Історико-біографічні твори.

Література

Рослик М. Оксана Іваненко (До 60-річчя з дня народження) //Українська мова та література в школі. – 1966. - № 5.

Шкаровська І. Великий і щирий друг дітей //Іваненко О. Твори: В 5 т. Т. 1. – К., 1966.

Шкаровська І. Оксана Іваненко. – К., 1969.

Забіла Н. Казки і життя Оксани Іваненко //Іваненко О. Великі очі. – К., 1971.

Про свої потаємні мрії О.Іваненко говорила: „Я всім завжди казала, що хочу бути вчителькою, але потаємною моєю мрією було написати і надрукувати хоч одну-однісіньку книжку в житті. Та про це я признавалась навіть Шурці, навіть бабусі. На щастя, ніхто не звертав уваги на те, що я пишу довжелезні „повісті”, „казки” і „вірші”.

Народилася майбутня письменниця в інтелігентній родині у Полтаві (14.04.1906 – померла грудень 1997). Мати – вчителька у дитячому притулку, батько – редактор газети. Уже у 16 років Оксана Дмитрівна працює вихователькою дитячого дошкільного будинку.

У 1924 р. приїздить до Куряжської (під Харковом) дитячої колонії, якою керував А.С.Макаренко. у цей час О.Іваненко навчається у Харківському інституті народної освіти (так у 20-х роках називалися колишні університети), який закінчила у 1926 р.

Про час роботи у колонії: „Колонія - найкращі спогади моєї юності. При мені під час молотьби, коли я стояла на станку подавала снопи в барабан, прийшов перший лист від Максима Горького з Італії. Я була в числі небагатьох гостей, як стара колоністка, коли Олексій Максимович приїхав до колонії у 1928 р. Зі мною ділився Антон Семенович своїми мріями про книгу „Педагогічна поема”, яку ще тільки задумав тоді”¹. (О.Іваненко послужила прототипом для образу Оксани Варської у творі А.Макаренка).

У 30-х роках О.Іваненко продовжує навчання (аспірантура при Науково-дослідному Інституті педагогіки, працює над дисертацією „Дитяча літературна творчість”). Але потяг до літературної діяльності стає все більш нестримним (у 1933 р. за активної участі О.Іваненко виходять альманахи „Травень”, „Жовтень”, де надруковано М.Йогансена, П.Усенка, Ю.Шовкопляса, П.Панча, перший твір для дітей М.Рильського „Річка”). Так поступово О.Іваненко все більше схиляється до літературної творчості.

---

¹ УМЛШ. – 1966. - № 5. – С. 95.

Перед тогочасною радянською дитячою літературою стояла одна із проблем – ставлення до казки, визначення її ролі в житті радянської дитини, яку намагалися виховувати в матеріалістичному дусі. Так, *педологи* повністю заперечували право казки на існування. Вони намагалися повністю вилучити ці твори із дитячого читання. Мовляв, казка, фантастика, а значить, неправда, несумісні з новою радянською дійсністю. Ці твори не сприяють формуванню комуністичного ідеалу в дитини. Проти таких поглядів виступили не лише письменники, але і ряд науковців.

М.Горький про роль фантастики: „Тенденція розважати дитину не є недовір'ям, вона педагогічно необхідна, як засіб, як гарантія проти небезпеки засушити дитину „серйозним”, викликати в ній вороже ставлення до серйозного”.

Фізик Л.Ландау: „Я певен, що досі ще не створено справжньої казки, бо забувають про фантазію. А це основне”.

О.Іваненко завжди любила казку, відчувала хист до її творення. Так, завідувачка дитячого будинку, коли діти надокучали їй з проханнями почитати казки, відповідала їм: „Потрусіть тьотю Оксану, з неї посипляться казки”.

Більша частина казок письменниці об'єднані у збірках „Лісові казки” (1934) та „Великі очі” (1936). За тематикою ці твори можна поділити на дві групи: 1 – про природу; 2 – морально-етична спрямованість. Хоча такий розподіл досить умовний. До *першої збірки* входять казки: „Сонечко”, „Кульбабка”, „Джмелик”, „Зимова казка”.

Кисличка

(У лісі виросла дика яблунька, від якої мало користі. Це дуже засмучувало деревце. Але старий садівник пересадив її у свій сад, прищепив інший сорт і виростив прекрасні яблука).

Незважаючи на такий простий зміст, казка має декілька „шарів”:

пізнавальний (ця риса в цілому не характерна для „казок про тварин”, зовнішні ознаки яких простежуються у казках збірки „Лісові казки”). Цей матеріал органічно вплітається у „життя” персонажів, що робить його непомітним для твору: „І така весела стала вона (яблунька – В.С.) відтоді. Все б тріпотіла з вітром ,розмовляла б з пташками, горнулася б листям до ласкавої липи. *Восени листя облетіло, але це не було боляче і страшно. Стало так холодно, що захотілося спати. Вона й дрімала зиму під снігом*” (Т.1. – С. 29).

Інколи природничий матеріал зазнає переосмислення, що допомагає порушувати певні етичні та інші проблеми, характерні для твору: „З луків додому летіли золотисті оси. Вони дуже любили все солодке. Жодної квітки, жодної ягідки не минали. Звичайно, вони помітили яблуньку на кислиці і покуштували їх. *Але оси звикли всіх боляче жалити*, тому не змовчали, як пташка. А сказали:

- Ну, на такій не затримаєшся!” (с. 24).

виховний, але поданий не як надокучлива сентенція, не як нудне моралізаторство, а у художньої переконливий спосіб: „*Знаєте, дітки, що? Ви*

ніколи не плачте! А то раз одна дівчинка гуляла в лісі з братиком, посварилась і гірко заплакала. Сльози кап-кап та на землю, та на насіннячко, що там лежало, та такі гіркі сльози! *От і виросла з того насіннячка гірка та терпка кисличка*” (с. 21). Такий несподіваний початок казки та причини, чому виросла кисличка, знімає повчальність, залишаючи добре повчання. Подібний прийом ми бачимо і в кінці казки (кільце ва композиція): „Ах, яка яблунька, - прошепотіла дівчинка. – Мабуть вона народилася, коли всі сміялися” (с. 28).

Як бачимо, авторка ненав’язливо виробляє у дітей певні норми поведінки, моралі. Так, одна з важливих рис, яку намагається виховати своїм твором письменниця, є готовність до взаємодопомоги, взаємопідтримки: кисличка хоче приносити користь усім; липа, вітер, дятел підтримують її у горі; старий лелека приносить дідусеві щеплення для кислички .

загальнолюдський (філософський): роздуми над тим, у чому полягає щастя, коли людина може стверджувати, що вона щаслива. Це можливе лише за умови, коли сам приносиш користь іншим, коли **впевнений**, що поруч з тобою немає тих, хто страждають, кому дуже зле зараз. Так, звірі, птахи, комахи розповідають дідусеві, що робиться в лісі, чи всі щасливі. „Ні, ні, діду! – раптом налетів вітер. – Не все спокійно, не всі щасливі.

І вітер розповів, як виросла в лісі кисличка, як прилетіла пташка і наговорила про якісь там яблука і як тепер через ті яблук кисличка плаче. Замислився добрий дідусь. Не любив він, щоб у його лісі хтось плакав” (с. 25).

Тому дід (його образ де в чому нагадує образ доброго чарівника у фантастичних казках) просить усіх птахів, що летять у вирій, принести з чарівного саду чарівну гілочку (також фантастичний елемент). Лише до *старого лелеки* дід звертається з іншою пропозицією: „А, старий! – закричав йому дід з блакитної хатки. – І ти летиш! Сидів би зі мною на печі – було б тобі і тут тепло.

Ні, усміхнувся старий птах, - я чув, що ти наказував малим, *та тільки я знаю найкраще в світі дерево, що росте в сонячній країні*” (с. 25-26).

Куди літав журавлик (природнича повість)

Твір не входить до збірки „Лісові казки”, але за проблематикою, жанрово-художніми особливостями примикає до творів цієї збірки.

(Журавлик, що народився тільки-но влітку, пізнає життя. Він з нетерпінням чекає осені, бо полетить у нові краї. Однак дід-журавель, мати не поділяють цієї радості, бо знають, що шлях буде складним і небезпечним. По дорозі до Єгипту журавлик знайомиться з чи бісом, що залишається зимувати на острові Зміїному в Чорному морі; у бурю відбивається від зграї, але йому допомагають моряки. В Єгипті на журавлика також чекає багато пригод: леопард, крокодил. Нарешті птахи повертаються у рідні місця, несучи на крилах весну).

Сама авторка визначила жанр твору як природнича повість. Дійсно, у ній багато природничого матеріалу: спосіб життя журавлів та інших птахів; подано точний географічний маршрут перельоту (острів Зміїний – містечко

Вилкове – Балканські гори – Варна – Стамбул тощо). При цьому письменниця не просто описує природу, а намагається підкреслити те, як її сприймає той чи інший персонаж: „Тут так чудесно! – підхопила і журавочка. – Мені подобаються і *фініки*, і *кокосові горіхи*, якщо знайдеш розбитий, а на полях скільки завгодно *зерна дурро*. Правда, я дуже, дуже злякалась, коли ми пролітали над пустинею. Ніколи не могла б жити там – самі тобі піски і тільки де-не-де *купки пальм*. Дід казав – це *оазиси*” (Т. 1, с. 184).

Але і цей суто природничий матеріал у повісті набуває іншого звучання. Так, дід-журавель промовляє до журавлів перед початком перельоту: „Шановне товариство, - мовив він. Нас зібралось вже багато... Та перед відльотом я хочу нагадати всім, особливо молоді, про деякі закони і звичаї нашого пташиного життя. Адже під час перельотів особливо важливо, щоб усі знали: дисципліна, дотримання правил поведінки допоможуть нам зберегти себе, товаришів. *Кожен мусить дбати за всіх, і всі повинні дбати за кожного. От наш великий старий закон*. Ми не мусимо лишати товариша в біді... Кожен знає своє місце. *Не забувайте, що коли ми летимо, на нас дивиться весь світ, і ми мусимо летіти тими красивими струнками трикутниками- ключами, якими літали наші діди і прадіди*” (с. 152).

Виявляється, що летіти в такий спосіб журавлів примушує не інстинкт, а почуття *відповідальності, дружби, краси*.

Образ журавлика нагадує образ малої дитини (4-5 років): непосидючий, дещо неслухняний і в той же час допитливий, щирий. Пригоди, які випадають на його долю, наповнюють журавлика житейською мудрістю. Автор схвалює допитливість свого героя. Так, мати-журавлиха говорить:

- Коли б ще він був слухняним і стриманим, а то ж він завжди всім цікавиться і щоразу потрапляє в якусь халепу...
- Отака неспокійна вдача! Невже він буде подібним до свого діда та батька? Тоді матері ще немало погорювати! (с. 150).

І хоча мати тут нарікає на сина, бо якій матері не хочеться бачити свою дитину біля себе, у цих словах відчувається гордість за нього.

Але О.Іваненко і не ідеалізує свого героя. Тут необхідно зупинитися на двох подібних ситуаціях, в які потрапляє журавлик. *Перша ситуація*. Одного разу журавлик був вартовим і мало не прогавив лисиці, але своєчасно втрутився старий гусак. Однак усі лаври дісталися журавликові:

- Коли б не я, ця лисиця усіх гусей тут би передушила. Усі ж спали, - гордо заявив журавлик своїм батькам і товаришам, та раптом зустрівся з поглядом гусака-вартового. *Той нічого не сказав, а тільки глянув насмішкувато на малого хвалька, і журавлик враз замовк* (с. 160).

Друга ситуація. Журавлик першим побачив мисливців, які підкрадалися до чи бісів, і, ризикуючи власним життям, підняв тривогу:

„Зграї птахів уже поверталися на воду, і старий гусак, що перший зустрів журавлів, повідомив їх:

- От зараз ваш син справді врятував життя багатьом птахам – він перший подав сигнал про небезпеку.

– Але перший побачив мисливців бекас, - сказав *скромно журавлик*” (с. 167).

Так поступово журавлик приходиться до усвідомлення того, що щастя – в хороших і надійних товаришах:

„Він сам не знав чого, але все ж таки йому щастило в одному: весь час на його шляху, повному пригод та небезпек, стрівалися хороші товариші. Може, це тому, що й сам він був завжди щирим і привітним з усіма. Ці хороші дружні зустрічі полегшували його сумні дні” (с. 181).

Тому символічного звучання набуває епізод порятунку журавлика – його рятують моряки з корабля „Друг”, а потім на лапку прив’язують матроську стрічку з цим же словом.

Побувавши в Єгипті, журавлик зрозумів і ще одну важливу річ: немає нічого кращого в світі за рідну землю. Ось згряя повертається назад:

„Це була вже рідна земля! Тут не було ні пальм, ні магнолій, тут було ще холодно, і навіть верби, що перші випустили свої бруньки, одягли їх в хутрянні кожухи, щоб не позамерзали. Але такої радості ще ніколи в житті не відчував журавлик. Здавалося, усі гаї, річки, що, нарешті, скинули кригу і розлилися, бо не могли стримати своєї радості, усі села, міста такі рідні, такі близькі! Та, напевне, так і було” (с. 192-193).

До збірника „*Великі очі*” увійшли казки („Сандалики, повна скорість”, „Маяк”, „Три бажання”, „Чудесна квітка”, „Чудесні зерна”), в яких морально-етичні питання лежать, так би мовити, на поверхні. Але і в цих творах ми не зустрічаємо голого дидактизму. І в цьому полягає майстерність письменниці.

Великі очі

(Розповідається про хлопчика Яся, якому було все байдуже, і його мати вигнала з дому. Він потрапив до дивного лікаря, який спочатку його вилікував, а потім подарував йому „чарівну” скрипку. І Ясь зачарував усіх грою на ній. В ореолі слави Ясь повертається до рідного міста, де і розповідає про свої пригоди).

Цією казкою О.Іваненко ставить перед дітьми надзвичайно важливу проблему – що становить сенс життя. І своїм твором вона утверджує, що **для життя зайві брехуни, боягузи, базіки, ледарі, заздрісники „і тому подібні хворі, що заважають жити собі й іншим”** (саме від таких хвороб лікував дивний Лікар).

А для одуження перш за все потрібно позбутися інфантильності, знайти щось цікаве у житті. Ось Ясь, перебуваючи у Лікаря, вперше звернув увагу на те, що його оточувало:

- Як гарно, - сказав Ясь...
- А ти ж казав, що нічого не любиш?
- Ну, так це ж не уроки, а співи. Уроків я й по музиці не люблю, я поламав скрипку, і мене вигнали з муз гуртка (с. 228).

Після того, як Лікар зробив Ясю великі очі (зацікавив його), хлопчик опиняється в саду. І все, що він бачить там, він бачить нібито вперше. „В саду росли чарівні квіти, і хлопчик бачив найтонші переливи на їхніх пелюстках. В саду були великі озера з такою дивною прозорою водою, що всі

квіти й дерева кольористо, з найніжнішими відтінками, відбивалися в них. Усе було сплетено, вишито, вимережено з чудових різноманітних фарб, і кожна тоненька травинка була живою дивною істотою. Та найдивніше в цьому саду було те, що в ньому лунала чарівна музика. Хто це грав? Хлопчик прислухався і почув, що це грають дерева. Так, так, справді, це грали дерева, коли вітер гойдав їхнє листя. *Бузок* дзвенів, як *ніжні китайські дзвіночки*; *берізки*, *ніби скрипки*, виводили тонку мелодію; *немов кларнети* що завжди прагнуть вище за всіх, стриміли вгору *стрункі тополі*; і, як *старий поважний барабан*, інколи подавав свій голос *дуб*. Все, все грало й співало в саду, і все, все чув хлопчик. Він чув, як розпускаються квіти і наливаються, червоніють черешні.

Хіба ж могло бути сумно, коли стільки часеш?

Але хлопчикові чогось не вистачало. Йому самому захотілося грати в цьому дивному оркестрі!" (с. 229).

У цьому уривкові треба зупинитися на таких моментах:

- майстерність письменниці при передачі звукових образів через зорові (це особливо важливо для дитячого твору);
- тут починається розгортатися основна думка казки: не лише треба споглядати красу, а й прагнути творити її. І скрипка в Яся стала чарівною. Але в чужих руках вона втрачала свою здатність. Сам Лікар це пояснив так:

„Любі мої, - весело сказав лікар, дивлячись не тільки гостро, а й ласкаво на дітей, - у мене немає більше такої скрипки, та і в цій чари лише від того, що він багато на ній грав. А ви... у вас у всіх такі великі очі! Розумієте, треба багато працювати, треба багато дивитися. От весь секрет!" (с. 242).

Загальні висновки з казок

- часто мають несподівані початок і кінцівку („Кисличка”, „Куди літав журавлик”, „Великі очі”, „Сандалики, повна скорість”);
- часто пройняті м’якою іронією, гумором. Так, у казці „Великі очі” О.Іваненко пояснює, чому ніхто не ходив лікуватися до дивного лікаря: „Тепер всім, напевне, зрозуміло, що всі поважні особи десятою дорогою обминали цю чудну лікарню. Навіть якщо хто й почував себе трохи хворим на якусь із зазначених хвороб, нізащо не погодився б піти на прийом. А що, як його побачать і рознесуть по всьому місту, *що він свідомий брехун!*" (с. 224).

Інколи ця іронія виникає в результаті переосмислення понять світу тварин і людей. Дочка лелеки розказує журавликові про свого батька: „Наш тато обов’язково щось вигідає. Адже він все своє життя *прожив на даху школи і через це дуже вчений. Навіть старий учитель* мав за честь дружити з ним, часто запрошував на вечерю і на знак дружби надів йому на ногу кільце, майже таке саме, яке носив сам на пальці” (с. 175) .

- своєрідне використання народної творчості: чоботи-скороходи – сандалики; народна пісня стала піснею журавлів: „Мама все ж таки

сумувала, і під час перепочинку на острові Капрі вона сумно курликала стару журавлину пісню:

Ой, кру-кру-кру-кру,
В чужині помру.
Доки море перелечу,
Крилоньки зітру” (с. 171).

- фантастичний елемент майже відсутній;
- за формою казки приховано конкретний життєвий матеріал: природничий, моральний, суспільний. Про цю рису казок О.Іваненко К.Чуковський сказав: „Серед казкарів О.Іваненко займає особливе місце. Вона уподобала жанр напівчарівної казки з пізнавальним, природничим ухилом. Хоч в сюжетах її казок і проявляється певна доля фантастики, хоча і бурульки, і тварини і квіти, і дерева розмовляють в них по-людськи, фантастика лише нарядне прикриття, футляр для тих наукових відомостей, які приховані всередині”.

Тема патріотизму, незламності – одна із провідних у творчості О.Іваненко (уже відзначалося у казках). Це характерно і для оповідань, написаних під час Великої Вітчизняної війни: „Школа”, „Пошта прийшла,”, „Подарунок”, „Таємниця”. Основна думка цих оповідань – непереможність країни у єднанні радянських людей, готовності їх пожертвувати всім заради перемоги. В роки війни країна – це єдиний табір: події відбуваються і на фронті і в тилу; участь у боротьбі беруть як дорослі, так і діти і люди похилого віку.

Художні особливості оповідань

1. Твір часто позбавлений зовнішніх ефективних подій, але має *напружений внутрішній сюжет*: „Таємниця” – Толя переховує червоний прапор, який йому залишили бійці, відступаючи з Києва. За час окупації міста нічого особливого з хлопцем, а відтак і з прапором, не відбулося. Однак хлопець весь час у напрузі, оскільки поруч з ним проживає непевна „зрадник”, до якого часто навідуються німці. І Толя постійно переживає, що про прапор стане відомо „зраднику”. „Подарунок” – мати і Сергійко чекають листів з фронту від батька. У посилку, яку вони відправляють на фронт невідомим бійцям, хлопчик вкладає свою улюблену іграшку – ведмедика – з надією, що той допоможе йому знайти батька. Як бачимо, фабульна дія майже відсутня. Але все напруження сконденсовано на чеканні. І це примушує читача весь час бути у напруженні.

2. *Прийом метаморфози* як засіб характеротворення: персонажі по-різному не тільки поводяться, але і мають різні портретні характеристики в мирні дні та під час війни. „Школа”: Льоня Шивченко пробирається до школи, в якій група бійців на чолі з учителем історії Флором Яковичем веде нерівний бій з фашистами. Сам Льоня до війни мав прізвище „Шива – бог розрухи”. Він бешкетував, порушував дисципліну, за що йому дорікали:

- Ти хіба піонер! – докоряла йому Ліда.

– Ти ганьбиш усю нашу школу своєю несвідомою поведінкою, - казав Флор (Т. 2, с. 45).

Та в годину випробувань хлопчик одразу стає іншим: „І раптом Шива виструнчився і серйозно відповів: „Я буду вам допомагати, Флор Якович! Чесне піонерське, я все робитиму, що ви скажете” (с. 46).

Метаморфози характерні і для образу Флора Яковича: „Справді, це був Флор Якович, тільки у військовій, командирській формі. З якимсь *дивним, рішучим поглядом*, з суворо зведеними бровами. Він був *не схожий на того завжди соромливого і незграбного* вчителя історії, що завжди червонів і почував себе ніяково” (с. 46).

3. Чітко продумана *композиція*. В оповіданні „*Таємниця*” Толін сусід Онисим Петрович, який в перші місяці окупації Києва переховував пораненого командира, але про це ніхто навіть з сусідів не знав, після визволення міста повчає Толю: „От, синку, - звернувся він до Толі. – Учись зберігати військові таємниці” (с. 105).

Одразу після цього Толя біжить до колодязя, де переховував прапор, і передає його радянським бійцям. Коли про цей вчинок стало відомо Онисиму Петровичу, то він говорить, „як уміє зберігати військові таємниці! – похитуючи головою, мовив Онисим Петрович” (с. 106).

Таке зіставлення ще більше посилює повагу читача до хлопчика, бо його хвалить людина, яка теж здійснила героїчний вчинок.

В оповіданні „*Школа*” завдяки продуманості композиції буденне поняття „школа” набуває глибшого значення:

а) „... нальоти чимраз дужчали. Бої точилися вже в самому місті, і раптом Льоня розгублено зупинився на вулиці. „Куди ж тікати?” Враз майнула думка: „В школу! З чорного ходу!” (с. 44). Тут школа – лише звичний дім, куди можна прийти зі своїми радощами і горем;

б) „Ну, нічого, нічого, - поляскав його (Шиву – В.С.) Флор Якович по плечу. – Ми ще з тобою повоюємо, ми виженемо їх і в школі ще зустрінемось, *в нашій школі*” (с. 48);

в) після загибелі бійців Льоня залишає місто: „Пізно ввечері Льоня Шевченко крадькома через чорний двір виліз на вулицю, дворами та завулками пробрався на Поділ. Йому допомогли вийти з міста. Але він знав, - ненадовго. *Він мусив повернутися в свою школу!*” (с. 49).

Так школа, „наша школа” набуває значення всього міста, всієї батьківщини, віри у нездоланність народу.

Повість „Рідні діти” (1951) – чи не одна з найсвоєрідніших за жанровими ознаками в дитячій літературі. Це твір, у якому органічно поєднано документ з художнім домислом, конкретний життєвий матеріал з вимислом. О.Іваненко в той час (друга половина 40-х років) працювала редактором ж. „Барвінок”. „Там (Дігтярська вул., дитбудинок № 13) живуть не звичайні діти, - сумно говорила нам, працівникам редакції, Оксана Дмитрівна. – Скоро ви дізнаєтесь, в чім справа і чому я ходжу туди” (Т. 1, с. 9).

Своєрідність жанру цього твору ще і в тому, що він складається з кількох новел (повість у новелах). До того часу ми мали в українській літературі лише роман у новелах („Вершники” Ю.Яновського).

Така своєрідність жанру вимагає й відповідного сюжетно-композиційного вирішення. Фабула твору не має чіткої послідовності. Твір складається з кількох окремих новел („Ліна”, „У малят”, „Тоня і Світланка”, „Катя” та інші), вільне переміщення у часі й просторі (Київ, Львів, Німеччина, Урал; довоєнний – воєнний – повоєнний час). Усе це можливість дати художньо вивершену картину життя дітей у СРСР, піклування Батьківщини про них, боротьби радянських людей проти фашизму.

Отже, сюжет повісті – дослідження того, що допомогло вистояти героям твору, що підтримувало їх у нерівній боротьбі з фашизмом. Це почуття причетності до великої і могутньої держави це те моральне начало, яке властиве радянському суспільству, це те, що називається одним словом – Батьківщина.

Повість має кілька сюжетних напрямків, які так чи інакше стосуються дітей.

Ліна Павлівна

Це хороша, здібна дівчина, володіє німецькою мовою, любить мистецтво, грає на фортепіано. Однак трохи гордовита. З початком війни дещо розгубилася. Але не зреклася своїх переконань. Для неї були закляттям слова батька, що її повне ім'я Леніна. І вона довела це. Так, коли працювала в німецькій їдальні, то до неї причепилися два офіцери:

„- Лінхен, красуня, - забелькотав інший і міцно схопив Лініні руки.

І тут Ліна не витримала. Вона випростала праву руку і, штовхнувши його з усієї сили, закричала:

- Я Леніна! Леніна я, а не Лінхен! Будьте ви прокляті!” (Рідні діти, с. 51).

Уже в Німеччині їй довелося багато вистраждати, але надавало сили те, що вона жила спогадами про свою Вітчизну:

„- Це ненадовго, - палко заговорила Ліна. Вона дуже змінилася з того вечора, коли штовхнула есесівського офіцера й закричала йому, що її звать Леніною, і хоча опинилася під арештом, відчула в собі якусь непоборну силу. – по-перше, наші наступають, мовила вона Килинці, - по-друге, може, нам вдасться втекти. І, по-третє, однаково треба завжди пам'ятати, що ми – радянські дівчата” (с. 53).

Тоня і Світланка

Це дівчатка 6-7 років, які потоваришували в концтаборі. Уже це свідчить, що фашистам не вдалося позбавити дітей одного – почуття взаємодопомоги, товаришкості. Ось Тоня приховує від наглядачки Світланку:

„- Хай уже, як проходитиме ця гадина – наглядачка Настуська, її одну побачить, а Світланку ні. Чомусь одразу шкода стало Світланки, яка всміхалася так, як ніхто в бараці. Адже в бараці та й в усьому таборі взагалі ніхто не всміхався. Навіть діти” (с. 132).

Фашисти позбавили дітей навіть сміху, але не змогли відібрати ту моральну силу, яка пустила міцне коріння в дитячих душах. „Діти взагалі підросли і почали якось свідоміше дружити між собою. Вечорами, хоча це було суворо заборонено, вони любили всі з'юрмитися в кутку, де спала Лена Лебединська з своїми сестричками і братиком, і Лена вчила пошепки співати „Широка страна моя родная”, яку співала колись у школі, та про хлопчика і льотчика. Слів майже не можна було розібрати, але вони зачували міцно-міцно. Лена розповідала, як жили там, дома, в Радянському Союзі, яка була школа в їхньому селі, які чудові свята влаштовували в Жовтні та на перше травня” (с. 133).

Ясик і Ліда

Цих дітей після розгрому Німеччини затримували в своїй зоні американці. Радянські офіцери приїхали в сирітський будинок в англо-американській зоні:

„ - Як вас звать, діти?

І тоді дівчинка подалася трохи до них і сказала те, чого ніколи тут не говорила, бо колись давно її за це дуже побили, - сказала поволі – інакше вона не зуміла б.

- Мене звать Ліда, а його Ясик. Ми з Радянського Союзу” (с. 196).

Отже, перша сюжетна лінія – віра у Батьківщину.

Друга сюжетна лінія – піклування Батьківщини про своїх дітей: відкрито будинки, піклуються вихователі (Марина Петрівна, Галина Олексіївна – народна артистка, депутат міськради, незнайомі люди). У Львові в будинок немовлят прийшла одна жінка. Їй пропонують спочатку ознайомитися з усіма дітьми, а потім уже зробити вибір.

„- Ні, - похитала головою жінка і посміхнулась. – Я е хочу наперед вибирати. Хіба мати вибирає собі перед народженням? Яка родиться, така й є, таку й любить” (с. 103-104).

Розмова медсестри з іншою відвідувачкою:

„- Пробачте мені, будь ласка, може, ви приїдете завтра, я вам усе докладно розкажу і покажу... Нам принесли напівзамерзлу дівчинку восьми – дев'яти днів, мати якої несподівано померла. І ми зараз усі коло неї.

Жінка слухала, а з очей її текли сльози. Раптом вона взяла мене за руку і сказала:

- Мила, дорога моя, я вас прошу, зробіть усе, щоб ця дитинка лишилась жива. Я візьму цю дівчинку... Тільки благаю вас, урятувати її. Я знаю, що саме її я мушу взяти... ” (с. 107-108).

Третя сюжетна лінія - зіткнення моралі радянської та фашистської. Крім уже розглянутих епізодів, варто виділити ставлення дітей до радянських воїнів як воїнів-визволителів: „Червоноармійці! До них було у дітей цілковите довір'я” (с. 18).

З листа читачки до О.Іваненко: „Я з глибоким хвилюванням прочитала вашу книгу. Яких чудових радянських людей ви нам показали! А діти просто входять в серце, наче свої власні, рідні й близькі”.

Історико-біографічні твори.

Друкар книжок небачених

(Іван Федоров за наказом Івана Грозного розпочинає книгодрукування на Русі. Через переслідування змушений був покинути Москву. Спочатку знайшов притулок у магната і гетьмана Григорія Ходкевича. Але після підписання Люблінської унії у 1569 р. змушений перебратися до Львова. Потім Івана Федорова запросив до себе князь Острозький у створювану ним академію. Знову повертається до Львова, де і помирає у 1583 році).

Перед О.Іваненко стояла проблема, на основі яких позицій давати оцінку тому чи іншому історичному явищу, Істріній особі. І така позиція – ставлення до книги, що в той час *набирало політичного і державного значення*.

Образ книги – наскрізний образ твору:

1. Джерело знань для простого народу: „Стопи книг, однаково великих, однаково гарно опрацьованих в темну шкіру з тисненням, були перед царем. Скільки людей читатиме їх! Не тільки в церквах лежатимуть вони, як колишні рукописні, важкі, дорогі, недоступні для більшості людей, а зможуть їх купити, читати і не такі вже багаті” (Т. 2, с. 156).
2. Зброя у боротьбі за національну незалежність: „Це ж бо було в ті часи, коли польські пани хотіли загарбати собі всі українські землі, завести скрізь католицьку віру. Отже, православні книжки – це була велика зброя проти ополячення” (с. 160).

Через ставлення до книги розкрито й образ Івана Федорова:

мріє зробити книгу, а значить і знання, доступним для простого народу; прагне стояти на захист інтересів свого народу: „І це добре зрозумів Іван Федоров своїм глибоким розумом і відчув себе справжнім борцем за свій народ” (с. 160);

своїм талантом служити людям: „Не личить мені в оранці та сіянні насіння життя своє коротати. Замість рала в мене ремесло художнє, замість насіння житнього – духовне насіння повинен я по світу розсівати... І всім роздавати духовну їжу” (с. 162);

таке життя обезсмертнює людину. На могилі Івана Федорова його син Іван та учень Гриць поклали плиту з написом:

„Воскресіння із мертвих чекаю.

Друкар книг, перед тим небачених.

Іван Федорович, друкар Москвитін...”

А посеред його знак – кутник і вигін ріки: книги – це ріки, що напувають весь світ” (с. 171).

Роман „Тарасові шляхи”

Над твором О.Іваненко працювала протягом кількох десятків років. Перша частина була завершена у 1939 р, а всі п'ять частин окремою книгою вийшли у 1961 році.

Письменниця поставила перед собою основне завдання: дати художню біографію Кобзаря від дитинства до смерті. В дитячій літературі такого

опису ще не було. Тому значну увагу вона приділила простеження шляхів формування політичних поглядів Тараса Шевченка. Наприклад, розмова К.Брюллова, І.Сошенка, Т.Шевченка, що стало причиною загибелі О.Пушкіна:

„... Як він (Пушкін – В.С.) хотів, щоб я змалював його дружину. „Намалюй мою мадонну, - казав він мені. – Побачиш її – навколішках сам проситимеш, вона красуня”. Але я відмовився. Мені не сподобалися її очі. Ї змалював мій брат Олександр.

- І через неї великий Пушкін загинув, - мовив Сошенко.

Брюллов почув це і криво усміхнувся.

- Ні, не через неї. Його ненавидів цар та його кляті жандарми. Пушкін не міг вільно дихати тут, - тихо-тихо, але з якою силою прошепотів Тарас, зрозумівши цю гірку усмішку Брюллова ” (Тарасові шляхи, с. 67).

Так. Крок за кроком письменниця простежує визрівання у Т.Г.Шевченка його бунтарських настроїв, гартування полум'яного слова борця.

Значення цієї книги для дитячої літератури можна визначити словами М.Горького: „Людина має бути показана дитині перш за все як герой. Як лицар духу, борець за правду, революціонер і мученик ідеї, як мрійник, закоханий у свою мрію... Діти мають змалку бути озброєні саме в людину і великий смисл її творчості. Це робить їх міцними духом, стійкими борцями”.